

УДК 340

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-1-125-129

Олександр ТАЛДИКІН[©]

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

СУВЕРЕНІТЕТ: СПРОБА КЛАСИФІКАЦІЇ

У статті розглянуто суверенітет та його різновиди. Наведено інтерпретацію його варіацій. Зазначено, що еволюція змісту суверенітету в сучасних умовах зазнає істотних змін. Розширено сферу розуміння суверенітету відповідно до нових його проявів. Такий підхід дозволяє сприймати складові державного суверенітету як окремі його види.

Ключові слова: суверенітет, віртуальний суверенітет (у кіберпросторі), державний суверенітет, економічний суверенітет, інформаційний суверенітет, народний суверенітет, національний суверенітет, політичний суверенітет, реальний (абсолютний) суверенітет, територіальний суверенітет, фактичний суверенітет, фінансовий суверенітет, формальний (відносний) суверенітет.

Постановка проблеми. Непростий характер міжнародних відносин, загострення протиріч між провідними державами світу, неоднозначність наслідків процесів глобалізації, озброєнні конфлікти, війни та кризи XXI століття значною мірою підвищують актуальність питань пов'язаних із безпекою держави та суспільства, що, у свою чергу, обумовлює необхідність ретельного аналізу та вирішення комплексу проблем збереження суверенних прав та свобод. Переосмислення, з урахуванням сучасних тенденцій, терміна «суверенітет», необхідність ґрунтовної інтерпретації його видів вбачаються, на нашу думку, такими, що мають неабияке значення в контексті розуміння незалежності прийняття рішень, свободи від зовнішнього впливу, самостійності суверенних суб'єктів.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичну основу статті склали ідеї та концепції, вироблені загальною теорією держави і права, конституційним правом, теорією міжнародного права та політологією. Сформульовані теоретичні узагальнення спиралися на наукові досягнення вітчизняних і зарубіжних авторів.

Прийнято вважати, що термін «суверенітет» ввів у науковий обіг Жан Боден. Він сформулював світську концепцію суверенітету та визначив його ознаки. У розвиток розуміння сутності суверенітету зробили внесок Ж.-Ж. Руссо, Г. Гроцій, Т. Гоббс та інші класики політико-правової думки.

Безпосереднім підґрунтям роботи стали попередні праці автора зі спорідненої тематики: «Реальний суверенітет держави в умовах глобалізації» [1], «Реальний (абсолютний) суверенітет держави та його складові в умовах глобалізації» [2], «Зовнішнє управління державою в контексті проблеми суверенітету» [3], «Суверенітет держави в умовах мережевого суспільства: деякі аспекти», «Реальний (абсолютний) суверенітет держави та його складові в умовах глобалізації» [4].

Водночас розуміння суверенітету залишається дискусійним та, з урахуванням складових його різновидів, потребує окремого уточнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проблематики суверенітету в сучасній правовій науці займає особливе місце. Інтерпретація поняття «суверенітет» давно відійшла від первісної світської концепції, викладеної Жаном Боденом ще у далекому XVI столітті. Проте запропонована ним тріада складових «абсолютність – постійність – неподільність» досі залишається основою для більшості сучасних доктрин [5].

© О. Талдикін, 2023

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8681-5523>

alexall14@gmail.com

Ю. Годика, виходячи з аналізу існуючого в Україні конституційного законодавства, акцентує увагу на трьох різновидах суверенітету. На його думку, ґрунтуючись на основі аналізу джерел конституційного права України, державний суверенітет належить Україні як державі (ст. 1), народний суверенітет – народу країни (ст.5), національний суверенітет (Преамбула Конституції України) – українській нації [6, с. 46].

Під *народним суверенітетом*, як правило, розуміється основоположний принцип демократії: право народу самому визначати своє майбутнє, брати участь у політичному житті та можливість контролю громадянського суспільства за діяльністю державних органів. Народний суверенітет забезпечується легітимною складовою суверенітету державного (*легітимний суверенітет*), що передбачає:

- схвалення домінуючою частиною населення зовнішньополітичного та внутрішньополітичного курсу держави;
- органічне поєднання парламентаризму, форм безпосередньої (прямої) демократії та ефективно діючої моделі місцевого самоврядування;
- існування такого рівня розвитку соціального забезпечення та захисту населення, який би реально унеможлилював утворення масштабних соціальних ризиків [1, с. 67].

Національний суверенітет. Концепція суверенітету нації залежить від біваріативності інтерпретації самого поняття «нація», відповідно до домінування однієї з двох національних моделей: політичної або етнічної.

Політична нація: (або громадянська нація) являє собою сукупність суверенної спільноти на підставі існування спільного інституту громадянства, або підданства, незалежно від єдності етнокультурного походження – поліетнічного характеру нації.

Етнічна нація: сукупність спільноти на підставі єдності етнокультурного походження.

В. Сметюх вважає, що національний суверенітет кореспондується з правом нації на самовизначення і являє собою самостійний, без примусу вибір самою нацією форм та методів реалізації своїх інтересів і потреб при вирішенні питання про вихід із багатонаціональної держави та утворення окремої держави [7; с. 59].

На думку Ю. Волошиної, до найважливіших прав нації необхідно віднести також право на збереження і розвиток національної мови, що, у свою чергу, визначає національну самобутність та є основою національної культури, втіленням національного менталітету [8, с. 101].

Внаслідок розбіжностей у трактуванні нації розуміння основоположного для концепції національного суверенітету права націй на самовизначення та його реалізація залишаються дискусійними та залежать від наявності або відсутності загальноетнічного консенсусу у суспільстві.

Найбільш складним та всеохоплюючим вбачається *суверенітет держави*. Не викликає сумнівів, що розуміння його сутності потрібно починати з *внутрішньополітичного та зовнішньополітичного суверенітету*, де *протосуверенітет* постає первісною його стадією, що має внутрішню наповненість і є сформованою, відзначається самобутністю, самодостатністю у внутрішній політиці, де немає місця політичному, економічному або військовому втручання з боку інших суверенних держав, а також суб'єктів наддержавної влади.

Водночас реалії сучасного світу вимагають більш ґрунтовного переосмислення самого поняття «суверенітет». На наш погляд, варто акцентувати увагу на дослідженні основоположних складових державного суверенітету. Такий підхід дозволяє їх сприймати як види (підвиди) суверенітету. Раніше ми вже звертали увагу на деякі інші оснвні складові державного суверенітету в роботі «Реальний суверенітет держави в умовах глобалізації», а саме:

- *зовнішньополітичний суверенітет* як спроможність реалізації незалежного зовнішньополітичного курсу та забезпечення власної міжнародної правосуб'єктності;
- *легальний суверенітет*, що обумовлений існуванням правової системи держави, ефективної системи законодавства відповідно до принципів верховенства права та законності;
- *територіальний суверенітет* як можливість реалізації принципу неподільності влади над територією її монополії в межах її загально визначених державних кордонів та відсутність внутрішніх територіальних конфліктів;

– *ресурсний суверенітет*, що являє собою можливість вільно розпоряджатися власними природними ресурсами та спроможність забезпечувати їх постачання для реалізації потреб суспільства;

– *фінансово-економічний суверенітет*, що передбачає функціонування економічної, банківської, митної та податкової систем, котрі не потребують додаткового фінансування суб'єктами наддержавної влади, міжнародними фінансовими організаціями та установами, а також іншими державами;

– *інформаційний суверенітет*, що передбачає проведення незалежної інформаційної політики, контроль за інформаційними мережевими потоками за умов забезпечення свободи слова, права на приватність та права населення на отримання достовірної інформації [4].

У контексті розуміння сутності останнього актуальним постає питання *віртуального суверенітету або суверенітету у кіберпросторі*.

Існують два основні підходи до розуміння сутності кіберпростору в аспекті питань суверенітету держави.

Перший: умовність кіберпростору виключає його юрисдикційність. Отже, враховуючи відкритість, доступність та повсюдність кіберпростору, його слід розглядати як загальне надбання, що не підлягає суверенітету будь-якої держави або групи держав, на кшталт космічного простору [9].

Другий підхід, сформульований І. Камінським: кіберпростір не є визначеним місцем, це простір віртуальний, що знаходиться поза фізичним виміром і часом, але водночас він може бути сферою застосування *кіберсили*, спроможної нести загрозу державному суверенітету [10, с. 6-7]. Кіберпростір не може бути відокремленим від суверенітету, оскільки держави володіють суверенітетом над *кіберінфраструктурою*, що забезпечує його існування. Крім того, має місце державна присутність у кіберпросторі за допомогою фінансової, банківської та інших систем.

На нашу думку, проблема суттєво ускладнюється технічними можливостями забезпечення державного суверенітету в такому середовищі. Держави не здатні встановити всеохоплюючий контроль над віртуальною реальністю, але здатні утворювати власні ресурсні його складові та більш чи менш вдало захищати свої суверенні права щодо об'єктів цієї кіберінфраструктури.

Отже, *віртуальний суверенітет або суверенітет у кіберпросторі* являє собою здатність держав утворювати власні складові кіберінфраструктури та захищати свої суверенні права щодо цих об'єктів у кіберпросторі.

В аспекті проблеми існування абсолютного суверенітету держави слушним постає необхідність визначення формального (відносного) та фактичного суверенітету.

О. Прієшкіна та О. Авдєєв вважають, що в умовах глобалізації підтверджується теза про неабсолютність державного суверенітету, а вести мову про абсолютний суверенітет доречно лише в контексті відсутності суб'єктів, які можуть легально перешкоджати державі в установленні внутрішнього правопорядку відповідно до інтересів її народу [11].

З іншого боку, існує точка зору, що проблема абсолютного суверенітету держав пов'язана з приматом Міжнародного права над національним [12].

З огляду на вищенаведене, *фактичний суверенітет* полягає у функціонуванні державної влади відповідно до Конституції і чинного законодавства та у відсутності легальних перешкод в реалізації внутрішньої та зовнішньої політики.

Формальний (відносний) суверенітет пов'язаний із розвитком наддержавних суб'єктів глобалізованої влади, збільшенням впливу міжнародно-правової регуляції та добровільними зобов'язаннями дотримуватися норм та принципів міжнародного права і може розглядатись як часткове обмеження державного суверенітету.

Висновки. Сучасні дослідження свідчать, що еволюція змісту суверенітету в сучасних умовах зазнає істотних змін. Розширюється сфера його розуміння відповідно до нових складових. Слід акцентувати на існуванні низки проблемних питань, розв'язання яких буде залежати від впливу недержавних суб'єктів, наявності загальноєтнічного консенсусу у суспільстві та органічного поєднання парламентаризму, форм безпосередньої (прямої) демократії та ефективно діючої моделі місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. Талдикін О. В. Реальний суверенітет держави в умовах глобалізації. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спеціальний випуск № 3(94). С.65–70.
2. Taldykin O. V. External governance of the state in the context of sovereignty problem. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 лют. 2021 р.)*. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 161–164.
3. Талдикін О. В. Суверенітет держави в умовах мережевого суспільства: деякі аспекти. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11 бер. 2022 р.)*. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 111–112.
4. Талдикін О. В. Реальний (абсолютний) суверенітет держави та його складові в умовах глобалізації. *Проблеми правового регулювання общественных отношений : теория, законодательство, практика. Сб. материалов Межд. науч.-практ. конф.* Брест, 23-24 нояб. 2018 г. С.180–183.
5. Jean Bodin. *Six Books of the commonwealth*. Abridged and translated by M. J. Tooley. URL : https://www.yorku.ca/comminel/courses/3020pdf/six_books.pdf.
6. Тодыка Ю.Н. Основы конституционного строя Украины. Харків : Факт, 2000. 526 с.
7. Сметюх В. С. Національний суверенітет як основний чинник сучасного державотворення: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2014. Вип. 27(1). С. 58–60.
8. Волошина Ю. В. Національний суверенітет: правові питання розуміння. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С.99–102.
9. The National Strategy to Secure Cyberspace (February 2003) URL : <https://www.energy.gov/sites/prod/files/National%20Strategy%20to%20Secure%20Cyberspace.pdf>.
10. Камінський І. І. Концепція державного суверенітету в контексті застосування кіберсили. *Альманах міжнародного права*. 2017. Вип. 16. С. 3–10.
11. Прієшкіна О. В. Авдєєв О. Р. Політико-правова доктрина державного суверенітету в умовах глобалізації. *Соціальний калейдоскоп*. 2020. № 1. URL : <https://socialcaidoscope.org.ua/index.php/journal/article/view/19/16>.
12. Badie B. Le retournement du monde. *Sociologists de la Scène Internationale / B. Badie, M. Smouts*. Paris, 1992. P. 35-86.

Надійшла до редакції 24.01.2023

References

1. Taldykin, O. V. (2018) Realnyi suverenitet derzhavy v umovakh hlobalizatsii [The real sovereignty of the state in the conditions of globalization]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vntrishnikh sprav*. Spetsialnyi vypusk № 3(94). P. 65-70. [in Ukr.].
2. Taldykin, O. V. External governance of the state in the context of sovereignty problem. *Verkhovenstvo prava: doktryna i praktyka v umovakh suchasnykh svitovykh vyklykiv : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Dnipro, 25 liut. 2021 r.)*. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, 2021. 161-164 p.
3. Taldykin, O. V. (2022) Suverenitet derzhavy v umovakh merezhevoho suspilstva: deiaki aspekty [State sovereignty in the network society: some aspects]. *Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty : materialy VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Dnipro, 11 ber. 2022 r.)*. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. P.111-112. [in Ukr.].
4. Taldykin O.V. Realnyi (absolutnyi) suverenitet derzhavy ta yoho skladovi v umovakh hlobalizatsii. *Problemy pravovoho rehulyrovannya obshchestvennykh otnosheni : teoriya, zakonodatelstvo, praktyka sb. materyalov Mezhd. nauch.-prakt. konf. Brest, 23-24 noiab. 2018 g*, pp.180-183.
5. Jean Bodin *Six Books of the commonwealth*. Abridged and translated by M. J. Tooley. URL: https://www.yorku.ca/comminel/courses/3020pdf/six_books.pdf.
6. Тодыка Yu.N. Основы konstytutsyonnoho stroia Ukrayny. Kharkiv.: Fakt, 2000. 526 s.
7. Smetiukh, V. S. (2014) Natsionalnyi suverenitet yak osnovnyi chynnyk suchasnoho derzhavotvorennia: teoretyko-pravovyi aspekt [National sovereignty as the main factor of modern state formation: theoretical and legal aspect]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii : Pravo*. Vyp. 27(1). P. 58–60. [in Ukr.].
8. Voloshyna, Yu. V. (2012) Natsionalnyi suverenitet: pravovi pytannia rozuminnia [National Sovereignty: Legal Issues of Understanding]. *Pravo i suspilstvo*. № 1. P. 99-102. [in Ukr.].
9. The National Strategy to Secure Cyberspace (February 2003). URL : <https://www.energy.gov/sites/prod/files/National%20Strategy%20to%20Secure%20Cyberspace.pdf>.
10. Kaminskyi, I. I. (2017) Kontseptsiia derzhavnogo suverenitetu v konteksti zastosuvannia kibersyly [The concept of state sovereignty in the context of the use of cyber power]. *Almanakh*

11. Priieshkina O. V. Avdieiev O. R. (2020) Polityko-pravova doktryna derzhavnoho suverenitetu v umovakh hlobalizatsii [Political and legal doctrine of state sovereignty in the conditions of globalization]. *Sotsialnyi kaleidoskop. № 1. URL: <https://socialcalceidoscope.org.ua/index.php/journal/article/view/19/16>. [in Ukr.].*

12. Badie, B. Le retournment du monde. Sociologists de la Scene Internationale [The Turning of the World. Sociologists of the International Scene] / B. Badie, M. Smouts. Paris, 1992. P. 35–86. [in Fr.].

ABSTRACT

Oleksandr Taldykin. Sovereignty: attempted classification. The article discusses sovereignty and its types. The interpretation of its variations is given. It is noted that the evolution of the content of sovereignty in modern conditions is undergoing significant changes. The scope of understanding of sovereignty is expanded in accordance with its new manifestations. This approach allows to perceive the components of state sovereignty as separate types.

The difficult nature of international relations, the aggravation of contradictions between the leading states of the world, the ambiguity of the consequences of globalization processes, the armed conflicts of war and the crisis of the 21st century, greatly increase the urgency of issues related to the security of the state and society, which in turn necessitates a thorough analysis and resolution of the complex problems of preserving sovereign rights and freedoms. Rethinking, taking into account modern trends, the term «sovereignty», the need for a thorough interpretation of its types, seem, in the author's opinion, to be of great importance in the context of understanding the independence of decision-making, freedom from external influence, independence of sovereign subjects.

The concept of nation sovereignty depends on the bivariate interpretation of the concept of «nation» itself, according to the dominance of one of two national models: political or ethnic.

Political nation: (civic nation) is a set of sovereign community based on the existence of a common institution of citizenship or nationality, regardless of the unity of ethnic and cultural origin – the multiethnic character of the nation.

Ethnic nation: a set of communities based on the unity of ethno-cultural origin.

The realities of the modern world require a more thorough rethinking of the concept of «sovereignty» itself. In our opinion, it is relevant to focus on the study of the fundamental components of state sovereignty. This approach allows them to be perceived as types (subtypes) of sovereignty. The author has already drawn attention to some other fundamental components of state sovereignty in his work «Real Sovereignty of the State in the Context of Globalization».

Virtual sovereignty, or sovereignty in cyberspace, is the ability of states to form their own components of cyber infrastructure and to protect their sovereign rights over these objects in cyberspace.

In our opinion, the problem of sovereignty in cyberspace is significantly complicated by the technical capabilities of ensuring state sovereignty in this environment. States are not able to establish comprehensive control over virtual reality, but they are able to create their own resource components and more or less successfully protect their sovereign rights in relation to the objects of this cyber infrastructure.

In terms of the problem of the existence of absolute sovereignty of the state, it is reasonable to define formal (relative) and actual sovereignty.

Modern research shows that the evolution of the content of sovereignty in modern conditions is undergoing significant changes. The scope of its understanding is expanding in accordance with new components. It should be noted that there are

A number of problematic issues, the solution of which will depend on the influence of non-state actors, the existence of a general ethnic consensus in society, and the need for an organic combination of parliamentarism, forms of direct democracy and an effective model of local self-government.

Keywords: *sovereignty, virtual sovereignty (in cyberspace), state sovereignty, economic sovereignty, information sovereignty, people's sovereignty, national sovereignty, political sovereignty, real (absolute) sovereignty, territorial sovereignty, actual sovereignty, financial sovereignty, formal (relative) sovereignty.*